

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(26–27. X 2018)

Књига III

**РОЂЕЊЕ У МУЗИЦИ
&
NEW BORN ART**

Уређивачки одбор

- Mr Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. г Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, ванредни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Тамишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атанасијевић

Рецензенти

- др Снежана Николајевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Зоран Комадина, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Дубравка Јовичић, редовни професор, Факултет музичке уметности у Београду
др Јасна Вељановић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Марија Ђирић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Зоран Божанић, ванредни професор, Факултет музичке уметности у Београду
др Сања Радиновић, ванредни професор, Факултет музичке уметности у Београду
др Слободан Кодела, ванредни професор, Факултет уметности у Нишу
др Сања Пантовић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Ања Лазаревић Коцић, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Невена Вујошевић, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Јелена Беочанин, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Др Данијела М. Димковић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу
Др Дијана Милетић, ванредни професор, Академија уметности Универзитета у Новом Саду
Др Маријана Пауновић, доцент, Факултет примењених уметности Универзитета у Београду
Др Војислав Л. Илић, доцент, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу
Др Милан Д. Максимовић, доцент, Архитектонски факултет Универзитета у Београду

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(26–27. X 2018)

Књига III

РОЂЕЊЕ У МУЗИЦИ
&
NEW BORN ART

Уредници
Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атанасијевић

Крагујевац, 2019.

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ¹

Небојша С. ФОТИРИЋ

Универзитет у Београду
Архитектонски факултет
Депарتمان за архитектуру

АРХИТЕКТУРА ТОКОВА: ПОЗИЦИЈА АРХИТЕКТОНСКЕ ФОРМЕ ИЗМЕЂУ КРЕИРАЊА ОБЈЕКТА И КРЕИРАЊА ПОРУКЕ²

Основна идеја у овом раду је да се истражи разлика у позицији архитектонске форме између функционалистичког и популистичког гледишта, односно креирања објекта и креирања поруке, у контексту архитектуре 20. века. У овом раду истражује се како технолошком, инжењерском реториком, са једне, и популаризацијом комуникационих кодова архитектуре, са друге стране, архитектуру токова карактерише дисперзија утемељених формалних карактеристика и промена од објективног, универзалног израза функције кретања, до субјективног, релационог искуства популаризованог формалног израза. Функционалистичко и популистичко становиште се у раду истражују у односу на аспекте токова, где се са једне стране кретање, брзина и мобилност, као конститутиви модерности, манифестују у тектонским, конструктивним вредностима архитектонске форме, а, са друге стране, манифестују превласт знакова комерцијалне комуникације у архитектури.

Кључне речи: архитектура, шок, форма, популизам, функционализам.

Увод

Основна идеја у овом раду је да се истражи разлика у позицији архитектонске форме између функционалистичког и популистичког гледишта, односно креирања објекта и креирања поруке у контексту архитектуре XX века. У раду се феномен *шокова* у архитектури препознаје у односу културе и технолошког развоја, којим се мења позиција архитектонске форме и њених историјски утемељених, стилских карактеристика. Аспекти појма *шок* се истражују у теоријама архитектуре XX века, како би се успоставио основ претпоставци да се ток може тумачити као носилац промена значења и одлика архитектонске форме.

У овом раду истражује се како технолошком, инжењерском реториком, са једне, и популаризацијом комуникационих кодова архитектуре, са друге стране, архитектуру токова карактерише дисперзија утемељених формалних карактеристика и промена од објективног, универзалног израза функције кретања, до субјективног, релационог искуства популаризованог формалног израза. Функционалистичко и популистичко становиште се у раду истражују у односу на аспекте токова, где се, са једне стране, кретање, брзина и мобилност, као конститутиви модерности, манифестују у тектонским, конструктивним променама архитектонске форме, а, са друге стране, манифестују превласт знакова комерцијалне комуникације у архитектури. Постмодерну културу одликују комплексни

¹ bojana.jerkovic@arh.bg.ac.rs

² Овај рад је настао као део пројекта TR36034 *Истраживање и систематизација стамбене изградње у Србији у контексту глобализације и европских интеграција у циљу унапређења квалитета и стандарда становања*, Министарства просвете науке и технолошког развоја.

програми и комплексне комбинације медија, што превазилази модернистички редуктивни однос функције, конструкције и форме.

Функционалистичко становиште, под утицајем технолошког развоја, изједначава карактеристике архитектуре и инфраструктуре, као симболе нове менталности модерног града. У контексту индустријског развоја, појава моторизованог транспорта и развој саобраћајне инфраструктуре, као основе модернистичког урбаног развоја, обликују систем друштвених вредности, где функционализам архитектуре постаје метафора универзалног друштвеног напретка. Корбизијеова (Le Corbusier) „естетика инжењера“, у манифесту *Ка правој архитектури*, вредност архитектуре изједначава са инжењерским функционализмом и прагматичношћу односа конструктивних елемената и функције (Ле Корбизије 1987: 5). Аспект брзине и научни рационализам граде нови систем културних вредности и естетике архитектуре, који изједначавају процесе индустријске производње и начина живљења, а технолошки прогрес манифестује се у динамизацији архитектонске форме, те, речима Мис ван дер Роа (Ludwig Mies van der Rohe) – „где год технологија достигне своје потпуно остварење, она прелази у архитектуру!“ (Мис ван дер Роје 2007: 107). Популистичко становиште архитектуру стилова и знакова посматра као средство комуникације у ком релација субјекта и форме постаје елемент архитектуре и пејзажа, те у теорији Роберта Вентурија (Robert Venturi) таква форма изражава комерцијалну намеру да изазове снажан утисак на сложеној сцени новог пејзажа „широких простора, великих брзина и комплексних програма“ (Вентури, Скот Браун, Ајзенур 1990: 9). Популизам архитектуру токова и знакова посматра као „начин повезивања многих елемената, удаљених и виђених на брзину“ (исто), где је знак у простору носилац вредносног система архитектонске форме у култури постмодерног града.

Ток у архитектури

Полазиште овог рада заснива се на претпоставци да се аспекти тока могу сматрати средствима промена одлика и значења архитектонске форме у архитектури ХХ века. У овом раду, феномен *шокова*³ у архитектури се препознаје у односу развоја технологије, културе и друштва, а који је значајно утицао и на промене вредносног система архитектуре и позиције архитектонске форме у односу на њене, историјски утемељене, стилске карактеристике. Индустријски развој и употреба нових материјала у архитектури и инжењерству довели су до развоја нових типологија и програма заснованих на кретању, убрзаној динамици свакодневнице и мобилности становништва и, на тај начин, проблематизовали архитектонску форму и њену позицију између архитектуре и инфраструктуре (Јерковић-Бабовић, Зорић, Фотирић 2018: 247-257). Нова репрезентативност инфраструктурних објекта, у значењу напретка и катализатора нове архитектонске комуникативности, проблематизовала је вредности и формалне одлике нових типова, као што су железничке станице, терминали, докови, путеви, мостови и сл., али, такође, и ширег вредносног система архитектуре, која се мењала новим конструктивним логикама, могућностима и значењима.

3 Опширније о теми токова у архитектури погледати у: Јерковић-Бабовић, Зорић, Фотирић 2018: Б. Јерковић-Бабовић, А. Зорић, Н. Фотирић, „Од артефакта до ефекта: Развој флуидности архитектонског простора“, у: Б. Мандић, Ј. Атанасијевић (ур) *Зборник са међународног научног скупља Српски језик, књижевности, уметности*, књ. 3, *Музика знакова / Знакови у Музички, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет*, 247-257.

Функционализам – теоријске премисе и позиција шока

Функционализам, у архитектосној теорији, је доктрина, или група доктрина, која вредности форме заснива на њеној сврси, односно функцији којој служи (Винтерс, 2007: 40). У складу са тим, лепа форма или успешна архитектура је она која је обликована адекватно својој функцији и која своју функцију изражава.

Едвард де Зурко (Edward de Zurko) корене модернистичког функционализма, као феномена који је у највећој мери обележио архитектуру XX века, препознаје у теоријама Хорација Гринуга (Horatio Greenough) из XVIII века и у утицају структуралистичког рационализма Еугена Емануела Виоле ле Дјука (Eugene-Emmanuele Violett-le-Duc) из XIX века (Де Зурко, 1957: 10). Модернистичко функционалистичко становиште функцију сматра носиоцем форме и конструкције, па је њихова вредност заснована на прилагођености сврси и програму, који подржавају. Значење функције, на основу ког се премисе функционализма XX века граде, Адриан Форти (Adrian Forti) истражује у односу на начине на које је термин функција ушао у архитектонску теорију: као математичка метафора; као биолошка метафора, која подразумева функционисање делова система у односу једне на друге и у односу на функционисање целине; као функција у значењу употребе; уз етимологију појма у немачком и енглеском језику (Винтерс, 2007: 41). Фортијево објашњење значења функције у себи садржи аспекте *релације* (математичка и биолошка метафора), *процеса* (биолошка метафора) и *динамике* (употреба), у чему се увиђају сличности са аспектима појма ток. У складу са тим, ток се у функционализму може позиционирати у значење динамичке функције.

Мобилност и модерност : Инфраструктура шокова као нова монументалност

Под утицајем технолошког развоја и вере у прогрес друштва и културе, градска инфраструктура добила је своје нове конструктивне и естетке вредности. Функција мобилности и кретања, као конститутива модерности, успоставила је основе новој монументалности у граду и технолошкој, инжењерској реторици формалног израза. Специфичан однос инжењерске логике и естетских промена, које пропагира манифестни тон Ле Корбизијеове теорије, представљен је уз примере најнапреднијих инжењерских остварења – вијадукта, мостова, Фијатових комплекса за производњу и истраживање аутомобила и приказима пароброда, аутомобила и авиона (Ле Корбизије 1977: 5). Ова специфична дисциплинарна подвојеност инжењерства и архитектуре, уз афирмацију естетике инжењерских структура, засноване на функцији кретања и на аспектима тока, као што су *брзина*, *динамизација*, *процес* и *прогрес*, обележила је формирање новог вредносног система архитектонске форме у култури на почетку XX века. Мостови, вијадукти, железничке пруге и станице, саобраћајни коридори и сл., изражавали су аспект *мобилности*, као важног конститутива модерног друштва и, у складу са тим, доминантно формално били прилагођени својој основној функцији – *кретању*.

Ле Корбизијеово виђење модерног града обухватало је идеју веће „покретљивости”, која би остваривала његову идеју да је „град створен за *брзину* – град створен за успех”, уз мишљење да би мобилност становништва, омогућена аутомобилима, била инструмент опстанка великог града (Фремpton 2004: 155). Ле Корбизије се бави питањима саобраћаја, у ком постојећи облици кретања „не испуњавају своју функцију” и наглашава потребу за трансформацијом улице „као специфичног типа организма који треба да подржава комплексне и деликатне

органа, као што су токови гаса, воде и електричних инсталација” (Ле Корбизије 1987: 339). Поред тога, Корбизије такође разматра важност појавности железничке станице и аеродрома у граду, који морају функционално бити умрежени са токовима транспорта и трансфера (Исто). Уз поменути развој градске инфраструктуре у XIX веку и развој нових програма и типова у архитектури, који су, у складу са тим, настали, нова монументалност модерног града, која је замагљивала границе између архитектуре и инфраструктуре, може се препознати у пројектима које је Ле Корбизије радио 30-их година XX века. Град-вијадукт, који је пројектован за продужетак Рио де Жанеира, имао је облик приобалног ауто-пута, одигнутог 100 метара изнад тла, испод ког су се, у линеарној форми, налазиле остале градске функције, претежно становање (Фремpton, 2004: 180-181). На сличан начин пројектовани су и планови за Алжир (1930-33) и Злин (1935) – као мегаструктуре у форми плуралистичке инфраструктуре токова, аутомобилског, железничког саобраћаја и авио-саобраћаја, у чијем саставу су се налазиле градске функције (Исто). Ови пројекти имали су утицај на авангардне пројекте Јоне Фридмана (Yona Friedman) и Николаса Хабракена (Nicolas Habraken), док се сличности могу пронаћи и у делима Лудвига Хилберзајмера (Ludwig Hilberseimer), који монументалности инфраструктуре градских токова приступа на још радикалнији начин. Хилберзајмер архитектуру третира као наставак инфраструктуре токова у граду, где је инфраструктура носилац форме и функције урбаног контекста, као подлога и ново динамично тло модерног града, где се, хоризонталном организацијом система кретања и циркулација, архитектура развија вертикално, као подршка функцијама становања и рада (Андресон, 2012: 50).

Нова монументалност модерног града, коју је представљала инфраструктура градских токова саобраћаја и људи, настала је у складу са потребама повећане динамике урбаног контекста и новог система културних вредности, где се друштвени прогрес изражавао технолошким и грађевинским остварењима. Архитектонска форма постајала је нејасно позиционирана у преклапању инфраструктуре и архитектуре. Архитектура је, и функционално и формално, добијала карактеристике инфраструктуре, а инфраструктура карактеристике архитектуре, чиме су се мењали сви постојећи формални и естетски принципи.

Брзина и нова утопија – Технолошки прогрес и динамизација архитектонске форме

Радикална утопијска реторика италијанских футуриста манифестно је прокламовала нове вредности архитектонске форме, која је славила врлине „неустрашивости, снаге, одважности и механичке брзине” (Фремpton 2004: 84). Естетски принцип који је славио брзину и динамику представљао је моћ и прогрес, којима се радикално раскида однос са претходним системима вредности и понашања: „Трачки аутомобил проглашава се лепшим од Нике из Самотраке”, а фирмисање тријумфа индустријализације XIX века, допуњују електрична струја и авијација, па идеални контекст футуристичке архитектуре чине „мостови, локомотиве, авиони, арсенали и докови обасјани електричном месечином, незасите железничке станице” (Исто). Тежња за стварањем културне доминације механизоване средине захтевала је и промене у естетском систему архитектуре, односно у њеним репрезентативним одликама.

Естетика Умберта Боћонија (Umberto Boccioni), естетика која настаје паралелно са развојем сецесије, крајем XIX и почетком XX века, на авангардан начин

афирмише динамичке особине тела и објеката, где је „конструкција акције тела важнија од конструкције тела” (Исто: 85). Идеал архитектуре постајао је „динамична, спирална архитектура”, за разлику од постојеће „пирамидалне, статичне архитектуре”, са циљем потпуног стапања објекта и околине „узајамним прожимањем равни” (Исто). Циљ нове архитектуре настаје са жељом за интеграцијом динамичких елемената окружења са аспектима брзине и динамике, које треба да изрази њена нова форма. Функционалистичко гледиште футуризма манифестује се у истицању става који негира историјске, стилске и естетске принципе и наглашава нови вредносни систем архитектуре који се заснива на динамичној функцији коју она има. Ова функција се односи на нове потребе модерног урбаног контекста „великих светских путовања, брзине међународних комуникација, сигурних железница, тунела, челичних мостова, великих прекоморских пароброда”, друштва „гранд хотела, железничких станица, дивовских аутопутева, огромних лука, наткривених тржница” (Исто: 87). У складу са тим, футуризам пропагира механизовану естетику архитектонске форме, која одговара „ужурбаном, активном, мобилном, динамичном модерном граду”, како то описује Антонио Сант’Елија (Antonio Sant’Elia) у манифесту *Messagio* (Исто: 86). Таква архитектонска форма требало је да истиче технолошке елементе свог ткива у функцији токова људи, енергије, саобраћаја, као што су лифтови и инсталације, покретне траке и сл.

Форма архитектуре футуризма радикално је раскидала везе са свим наслеђеним вредностима, чиме је нову архитектонску естетику, кроз аспекте брзине и динамике, проналазила у појавности саобраћајне и енергетске инфраструктуре. Аспекти тока у футуризму изражавали су надмоћ научних и технолошких иновација, на којима се градила нова формална реторика – механизацијом и динамизацијом архитектонске структуре која би изражавала и подржавала комплексност динамичких процеса у којима је футуристичко функционалистичко становиште видело израз моћи и прогреса.

Популизам - теоријске претпоставке и позиција шока

Основне теоријске претпоставке популизма заснивају се на задовољавању потреба „народа”, уз употребу терминологије која пропагира уобичајено, општеприхваћено, свакодневно и популарно, те се доводи у супротан однос са елитизмом. Популизам се доминантно заснива на механизмима негирања ставова и идеја које афирмишу елите, било економске, политичке, културне, интелектуалне и сл. Пол Тагарт (Paul Taggart) каже да је тешко дефинисати опште значење популизма, као концепта или покрета (Тагарт, 2000: 2), јер се, историјски гледано, увек појављивао епизодно, како то Клаудија Алварес (Claudia Alvares) и Питер Далгрен (Peter Dahlgren) објашњавају, „у време кризе и увек са прилично револуционарном реториком” (Алварес, Далгрен 2006: 49). Ернесто Лакло (Ernesto Laclau) каже да популизам није идеолошки програм већ пре дискурзивна динамика константног преиспитивања и успостављања хијерархије културних вредности и политичких приоритета (Лакло 2005: 10). Дирк ван де Хувел (Dirk van den Heuvel) и Тал Каминер (Tahl Kaminer) условљеност популизма елитизмом, објашњавају као: „флуидност популистичког аргумента која је у сталном, поновном, идентификовању елита којима је супростављен” (ван де Хувел, Каминер 2011: 2).

У архитектури се популизам односи на антагонизме форми и типова који су, у том тренутку, институционално или политички афирмисани елитистичким

вредностима. Популизам 60-их година XX века је настао као негација апстрактних тенденција у рационалистичком приступу модерног покрета, као контекстуална критика формалних редукција у архитектури. Популистичка реторика у архитектури своје методолошке алате интердисциплинарно позајмљује из средстава масовне комуникације и културе конзумеризма. Из тог разлога, популизам се често везује за поједностављивања и изазивање жељених емоција, понекад чак и за баналности, које се тешко могу одвојити од економских захтева изван архитектонске дисциплине. Вредновањем разноликости и комуникативности, сложености и променљивости, популистичко становиште архитектуру стилова и знакова посматра као средство комуникације у ком релација субјекта и форме постаје елемент архитектуре и пејзажа. Како Роберт Вентури наводи „знак је важнији од архитектуре”, чиме изражава популистичку, комерцијалну намеру да оствари релацију субјекта и архитектуре на сложеној сцени новог постмодерног урбаног пејзажа „широких простора, великих брзина и комплексних програма” (Вентури, Скот Браун, Ајзенур 1990: 9).

За разлику од функционализма, где смо, истражујући однос аспеката тока и архитектонске форме, увидели да форма архитектуре токова прати динамичку функцију, у популизму архитектура токова ствара динамичке, перцептивне и комуникационе релације, које субјекат доживљава кретањем. На тај начин, позиција архитектонске форме проналази се у *креирању поруке*, дакле у омогућавању спознаје и читања архитектуре и у остваривању јединства статичних и динамичних компоненти архитектуре. Популизам афирмише комплексност контекста „у свој његовој неуредној хетерогености и сложености динамике информационих токова” (Скот Браун 1998: 60).

Архитектура знакова и комерцијални пејзаж - криза културног идентитета и популистичко-плуралистичка нејасноћа масовне комуникације у архитектури

Популистичко становиште даје контекстуалну критику стваралаштву модерног покрета, афирмацијом сложености коју је модернизам занемаривао, мењајући контекст пре него што му се прилагођавао. Редукцију историјских и стилских кодова у модернизму популистичко становиште тумачи као деструкцију урбане средине, која није задовољавала потребе за разноликошћу и комуникацијом, и тежи преобликовању система вредности архитектонске форме коју је модернизам успоставио. Чарлс Џенкс (Charles Jencks) о архитектури популизма говори као о популистичко-плуралистичкој уметности непосредне комуникативности (Џенкс^{1978: 15}), коју Вентури, Дениз Скот Браун и Стивен Ајзенур означавају као „противпросторну архитектуру стилова и знакова – архитектуру комуникације, где комуникација доминира у простору, као елемент у архитектури и пејзажу” (Вентури, Скот Браун, Ајзенур 1990: 9).

Према Вентурију, Скот Брауну и Ајзенуру, *иуиш* постаје архетип комерцијалног потеза, па увиђамо да су *кретање* и *мобилности* основни аспекти остваривања комуникације у архитектури, где је „комерцијална намера крајпуташког еклектицизма да убеди, изазове снажан утисак на пространој и комплексној сцени новог пејзажа широких простора, великих брзина и комплексних програма” (Исто). *Поруке Лас Вегаса*, критикујући модернистичку тријаду конструкције, простора и светлости, у третману облика – стилова и знакова архитектонске форме – препознају остваривање непосредне комуникације перцепцијом

порука, односно „многих елемената, удаљених једних од других и виђених на брзину” (Исто). У наведеном препознајемо важност кинестетичког принципа спознаје архитектуре и аспеката тока који, као резултат трансформација контекста и динамика свакодневнице, омогућавају остваривање потреба архитектонске комуникације. Аутори истичу програме и типологије засноване на токовима, као што су аеродроми, терминали, станице, ауто-пут, главна улица и сл., који сведоче о превласти знакова над простором, где је архитектура подршка комплексним медијима, које ови комплексни програми захтевају у циљу креирања поруке. Ови јавни програми и архитектура токова „остварују комуникацију са масама у покрету у сврси комерцијалног убеђивања”, а паркиралишта су „симбол исто колико и погодност” (Исто: 10-11).

Популистичко становиште, изражено у наведеном, представља препознавање потребе за естетизацијом свакодневних утилитарности на потпуно другачији начин у односу на модернистички функционализам – средствима масовне комуникације и афирмацијом потреба потрошачког друштва. Из тог разлога, није необично да је „графички знак у простору постао архитектура новог пејзажа” (Исто), с обзиром на то да је град постао „сплет активности које чине шару на земљишту и зависе од технологије кретања и комуникација” (Исто: 78).

Промене у урбаном контексту такође су проузроковале и промене у интензитету перцептивних утисака, брзини кретања и брзини промене утисака, који се кретањем перципирају. У складу са тим, Вентури и Скот Браун кажу да контекст архитектуре токова и знакова карактерише: „*контиинуишеи, дисконтиинуишеи, креишање, заустављање, јасноћа, вишезначности, сарадња и надметање, заједништво и индивидуализам*”, а термин *шок* директно употребљавају у описивању начина остваривања естетских и комуникационих релација корисника, форме и комерцијалних програма (Исто: 30-37).

Закључак

Основна идеја овог рада била је да се истражи позиција архитектонске форме, између креирања објекта и креирања поруке, анализом два различита становишта у теорији архитектуре XX века – функционалистичког и популистичког. Полазна претпоставка овог рада била је да се, у односу аспеката тока и архитектонске форме, архитектура токова може препознати као носилац промена постојећих одлика и значења. Истраживањем значења појма *шок* дефинисали смо његове аспекте, које смо, потом, истраживали у теоријама архитектуре XX века са циљем успостављања основа посебној претпоставци рада да је ток средство изражавања промена у значењу и карактеристикама архитектонске форме.

Модернистичко функционалистичко становиште вредност архитектонске форме заснива на сврси, односно функцији коју изражава, те се ток препознаје у функцији кретања. Технолошки развој, крајем XIX и почетком XX века, утицао је на стварање нових културних вредности, заснованих на мобилности, брзини, кретању, динамици свакодневнице, где се, кроз однос инжењерске логике и технолошке формалне реторике, у архитектури манифестовала специфична дисциплинарна подвојеност, односно створила позиција између архитектуре и инжењерске инфраструктуре, упркос тежњи за потпуном аутономијом одлика модерне архитектуре. Редукција стилских и декоративних елемената архитектонске форме манифестовала се у *креирању објекта*, ком је утилитарност била услов и основ вредновања. Инфраструктура токова представљала

је нову монументалност модерног града, а изражавање технолошког напретка у динамизацији форме у архитектури футуризма и изједначавање процеса индустријске производње са начинима живљења засновано је на аспектима модерности, брзини, кретању, прогресу, као конститутивима модерности XX века.

Са друге стране, популистичко становиште популаризује архитектонску форму у мери која такође доводи до дисциплинарне подвојености архитектуре, настале тежњом за омасовљењем средстава њене комуникативности. Популизам у постмодерној архитектури своје методолошке и реторичке алате позајмљује или укршта са средствима масовне комуникације и културе конзумеризма. Афирмацијом разноликости, променљивости, сложености постмодерног контекста, популистичко становиште архитектонску форму знакова и стилова сматра средством комуникације, у ком динамичка релација субјекта и форме постаје елемент архитектуре и урбаног пејзажа. За разлику од модернистичког функционализма, где форма архитектуре токова изражава динамичку функцију, у популизму архитектура токова је она која ствара динамичке, перцептивне и комуникационе релације које субјекти доживљавају кретањем. У складу са тим, позиција архитектонске форме подразумева *креирање поруке* у спознаји и читању архитектуре. Контекстуална критика популизма, заснована на потребама „народа”, манифестовала се у брисању граница између архитектуре и високотехнолошке инфраструктуре, у дематеријализацији форме и дисперзији модернистичких принципа који подржавају елитистичке вредности.

Иако супротни у формалном изразу, модернистички функционализам и постмодернистички популизам подједнако су настали као контекстуалне критике са тежњом негирања постојећих формалних принципа – са једне стране, редукцијом историјских, стилских карактеристика, а, са друге, наглашавањем стилских симбола и графичких знакова.

Литература

- Алварес, Далгрен 2016: С. Alvares, P. Dahlgren, „Populism, extremism and media: Mapping an uncertain terrain”, *European Journal of Communication*, vol. 3, 49.
- Андресон 2012: R. Anderson, *Ludwig Hilberseimer Metropolis architecture and Selected Essays*, New York: Gsapp Books.
- Ван ден Хувел, Каминер 2011: D. van den Heuvel, T. Kaminer, „Defying the Avant-Garde Logic: Architecture, Populism, and Mass Culture”, *Footprint*, vol. 8, 2.
- Вентури, Скот Браун, Ајзенур 1990: Р. Вентури, Д. Скот Браун и С. Ајзенур, *Поруке Лас Вегаса: Заборављени симболизам архитектонске форме*, Београд: Грађевинска књига.
- Винтерс 2007: E. Winters, *Aesthetics and Architecture*, London: Continuum.
- Де Зурко 1957: E. De Zurko, *Origines of Functional Theory*, New York: Columbia University Press.
- Јерковић-Бабовић, Зорић, Фотирић 2018: Б. Јерковић-Бабовић, А. Зорић, Н. Фотирић, „Од артефакта до ефекта: Развој флуидности архитектонског простора”, у: Б. Мандић, Ј. Атанасијевић (ур), *Зборник са међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 3, *Музика знакова / Знакови у Музици*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 247-257.
- Лакло 2005: E. Laclau, *On Populist Reason*, London: Verso.
- Ле Корбизије 1977: Ле Корбизије, *Ка правој архитектури*, Београд: Грађевинска књига.

- Ле Корбизије 1987: Le Corbusier, *The City of Tomorrow and its planning*, New York: Dover.
- Мис Ван дер Роје 2007: L. Mies van der Rohe, „Technology and Architecture”, у: *Rethinking Technology: A reader in Architectural Theory*, New York: Routledge, 107.
- Скот Браун 1998: D. Scott Brown, *Learning from Pop*, *Architectural Theory since 1968*, Cambridge, London: The MIT Press, 60.
- Тагарт 2000: Paul Taggart, *Populism*, Buckingham: Open University Press.
- Фремптоун 2004: К. Фремптоун, *Модерна архитектура, критичка историја*, Београд: Орион арт.
- Џенкс 1978: Ch. Jencks, *The Language of Postmodern Architecture*, London: Academy Editions.

**ARCHITECTURE OF FLOWS:
THE POSITION OF ARCHITECTURAL FORM BETWEEN CREATING THE OBJECT
AND CREATING THE MESSAGE**

Summary

The main idea of this paper is to research the differences in the position of architectural form between functionalist and populist postulates, between creating the object and creating the message in the architectural context of XX century. Accordingly, this paper is focused on researching the changes in previous qualities of architectural form in the technocratic, engineering rhetoric principles and the popularization of communicational codes in architecture. Therefore, the architecture of flows is characterized by the dispersion of architectural formal characteristics and changes from the objective, universal expression of movement as a function to the dynamic subjective, relational experience of architectural form. Additionally, both functionalist and populist views are researched in relation to the aspects and notions of flows with the aim of theoretical positions comparative analyzes. This paper is focused on the aspects of flows such as movement, mobility and speed, manifested in tectonic, structural values of architectural form in modernism and their changes into the populist tools for commercial communication in architectural form in postmodern context.

*Bojana M. Jerković-Babović
Nebojša S. Fotirić*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78.06:392.1(082)

7.046(082)

791.23:392.1(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик,
књижевност, уметност (13 ; 2018 ; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (26 - 27. X 2018). Књ. 3, Рођење у музици & New Born Art / уредници Биљана Мандић, Јелена Атанасијевић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2019(Крагујевац : Family press). - 399 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир. и лат. - Тираж 150. - Стр. 5: Три свеске радова са XIII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност / Уредништво. - Стр. 7-8: О трећој, уметничкој књизи зборника са XI [!] тј. XIII Међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност / Уредништво. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80796-43-7

а) Музика - Мотиви - Рођење - Зборници б) Ликовна уметност - Мотиви -Рођење - Зборници в) Филм - Мотиви - Рођење - Зборници

COBISS.SR-ID 280448524